

VIII.

Religiøse Forhold ved Midten af 18. Aarhundrede.

Efterfølgende Beretninger ere forfattede henholdsvis 1767 og 1769 af to Medlemmer af Brødremenigheden, Briand og Layritz, af hvilke den første (en Svensker) i længere Tid virkede i Kjøbenhavn som Forstander for de ugifte Brødres Chor, medens den andens Ophold her var af kortere Varighed. Begge synes dog at have været godt underrettede om de religiøse Forhold her og at have givet en troværdig Skildring af dem, om de end selvfølgelig betragtede dem fra et herrnhutisk Standpunkt. Beretningerne ere af Heiberg hentede fra Gemein-Nachrichten og fra Arkivet i Herrnhut. Den første meddeles i Originalsproget, den anden i en noget forkortet dansk Oversættelse (Udtog).

1.

Ein Bericht vom 31te Jan. 1767 das Werk Gottes in den Dänischen Landen betreffend.

Von hiesigen 'Landen kan man doch sagen: Es ist in den letzten 30 Jahren denselben was grosses widerfahren. Der Heyland hat sein Licht des Evangelii da aufgestellt,

u. zum Heyl vieler Seelen bis itzo leuchten lassen. Die Wahrheit hat auch hier im Erliegen gesieget, u. unter Widerspruch u. Verfolgung den Platz behalten. Von eifrigen Gesetz-Predigern (o: Pietisten), Separatisten etc. hört man jetzo wenig oder nichts. In vielen Gegenden des Landes wird nunmehr das Evangelium frey geprediget, u. die Lutherische Kern-Theologie findet aufmerksame Zuhörer. Die Seelen haben doch fast in allen Provinzen Gelegenheit gefühlige Zeugnisse vom Heyland u. seinem Tod u. Leiden zu hören, u. die Brüder-Sache ist bekannt genug. Eine hübsche Anzahl Prediger im Lande stehen mit uns in Connexion, andere predigen Evangelisch, haben aber noch keine Einsicht in die gegenwärtige Haushaltung Gottes u. den Segen der Gemeinschaft, theils halten sie sich auch aus andern Ursachen zurück. Von diesen Predigern haben doch einige wenige grössere oder kleinere Häuflein von Erweckten, die sich zusammen halten u. mit einander erbauen auf dem Grunde: Christus u. Sein Blut.

In Copenhagen giebt es 3 Haupt-Arten von Erweckten. Erstlich das Häuflein, das von Gemein-Geschwistern bedient wird; zweytens eine grosse Anzahl guter Seelen, die auch nicht wollen selig seyn, als durch Jesu Blut allein. Diese hören die Brüder fleissig, besuchen sie oft, halten ihre Sache hoch u. wollen gerne mit ihnen zum heil. Abend Mahl gehen; haben aber übrigens keine Verbindung unter sich. Wir suchen sie in dem Gange zu erhalten, um uns nicht mit Leuten zu beladen, die keinen Ruf u. Zugeschnitt zur Gemeinschaft haben, behandeln sie freundlich, theilen ihnen die gedruckten Gemein-Schriften mit u. lassen sie fühlen, dass wir sie nicht verachten oder gering schätzen. Die dritte Gattung ist ein Ueberbleibsel von des sel. Gieses Erweckten, der seiner Zeit ein ernstlicher Prediger bey der Garnisons-Kirche war. Diese kommen noch immer zusammen, meiden unsere Bekanntschaft, haben aber ein scharfes Auge auf unsern Gang. Wir lassen sie gehen, suchen allen Anstoss zu vermeiden u. beurtheilen sie weiter nicht.

Ausser diesen giebt es noch eine Menge gerührter Leute in der Stadt, u. man merkt einen Zulauf in den Predigten, wo was vom Heyland u. seinem Verdienste zu hören ist. Dieses giebt uns einen lieblichen Prospect, dass der Hld. noch manche Seele zum Lohn Seiner Schmerzen kriegen werde, wie man denn in Krankheiten u. bey dem Hinscheiden mancher solcher Leute davon schon viele erfreuliche Spuren gehabt hat. Ueberhaupt ist eine gute Saat in hiesigen Landen ausgestreut, die viele Frucht bringet, durch die in den letzten 10. Jahren herausgekommene kleine evangelische Piecen, die schon zu einer ziemlichen Anzahl angewachsen sind. Diese sind sonderlich in den Händen gemeiner Leute. Die Erweckungen geschehen jetzt mehr unvermerkt u. nicht so rapide als vor mehreren Jahren, da hie u. da bey öffentlichen Zeugnissen gesegneter Werkzeuge die Seelen Schaarenweise gefasst u. angegriffen wurden. So schreiben wir auch den Zuwachs unsrer Anzahl mehr der Sauerteigs-Art des Evangelii zu, da durch den Gang unsrer Geschwister oft ohne Worte andere aufgeregt und angefasst werden. Verschiedene Prediger u. Studenten verkündigen den Tod des HErrn in dieser Stadt. In Druck erscheint doch jetziger Zeit nichts nachtheiliges, ausser dann u. wann in gelehrten Zeitungs-Blättern, auch wird selten so was von den Canzeln gehört. Des Heylands immediaten Protection haben wirs bloss zu danken, dass die Heyden-Missions-Sache der Brüder ungestört fortgehet. Unser Gang in Europa fällt nicht so sehr in den Augen. Es ist auch unser beständiges Principium uns so still als möglich zu halten, um alles Aufsehen zu vermeiden. Dabey befinden wir uns wohl. Unsere Gemeinschaft u. Versammlungen sind sonst hier bekannt genug, aber bisher hat der Heyland seine Hand über uns gehalten, welches wir mit Beschämung u. Dankbarkeit erkennen. So gehts auch an den andern Orten. So wie die Frey-Geisterey überhaupt in unsern Tagen überhand nimmt, so insinuirt sie sich auch allmählig hier, u. es fangen sich an die Leute in 2

Theile zu theilen, entweder die nichts glauben, oder die die Lehre vom Heyland u. seinem Verdienst schätzen u. achten.

Foran staar et Brev fra P. S[chiøtt] i K[openhaven] af $\frac{3}{4}$ 67, hvori han har svaret en Præst, der ankede over Herrnhuternes »Excommunication« som en »pavelig Tvang«: »Sødskendene ere ingen Religion, men et Selskab indenfor denne, som kommer sammen for at være den Herre Jesus til Ære og Glæde i Verden. Saa snart en taber denne Grund af Øje og Hjærte, hører han eo ipso ikke mere til Selskabet.« Schiøtt beder om, »at den kære Frelser ret ofte vil lade os angribe med ny Naade og ofte lade en ny Vind blæse blandt os, at aldrig noget lunkent skal snige sig ind og fordærve Frelseren hele Sagen. Saaledes er det gaaet her [i København] med alle pietistiske Vækkelser, som i Begyndelsen i Sandhed har haft, men ogsaa atter har tabt Naaden, fordi Lunkenhed lidt efter lidt har indfundet sig, og det er en Naade af vor kære Herre, at han kaldte de Personer ud af Tiden, som havde Magt og maa-ske ogsaa Vilje til at maintainere saadanne Forsamlinger, som Frelseren ikke kunde bekende sig til.«

2.

»Bericht von den ersten Erweckungen und Anfang der Gemeinschaft in Copenhagen.«

Her har vel fra dette Aarh.s Begyndelse stadig været forskellige enkelte Folk, som egentlig hørte til Øconomien fra Halle, og i den flg. Tid vare flere af dem ved Prins Karls Hof, som f. Ex. Page Hof-Mester Wendt, Informator og senere bekendt Præst i Horst i Holsten, Christensen, og flere.

I Aarene mell. 1720 og 1725 hørte man imidlertid ikke om nogen stor Opvækkelse, Forsamlinger og deslige. I Aaret 1727 kom afdøde Prof. Ewald hertil efter en Kaldelse, egtl. af den gamle Geh. Raad J. G. v. Holstein og

den gamle Etats-R. Schrøder, som vare fromme Folk og Direktører for Missions-Kollegiet og det da nyoprettede Waisenhus. Ewald var først Præceptor ved dette Hus og blev strax derefter ansat som den første Præst dér. Da han nu var vakt for mange Aar siden, og i Jena var bleven bekendt især med den sal. Buddeus, senere med den sal. Prof. Aug. Herman Francke og flere andre, og ogsaa var kommen paa Evangeliet og Naaden ved Christi Fortjeneste, saa var der ved ham i Aaret 1791 og de følgende Aar store Vækkelser skete i Tønder Amt i Hertugdømmet Slesvig og paa andre Steder. Han havde nu ogsaa Velsignelse i sit Embede ved Wh., og inden ret længe, allerede fra 1729 af, blev Wh. og Kirken der søgt af en overordentlig stor Mængde fornemme og ringe, og de vakte begyndte indbyrdes at holde Opbyggelses-Timer og Forsamlinger; derover opkom Klager fra alle Byens Præster, som tillige beskyldte Ewald for at være en vildfarende Lærer. Der blev 1733 nedsat en stor kgl. Kommission til Undersøgelse, hvilken endte i Hr. Ewalds Faveur.«

(Zinzendorfs Besøg i Kbhvn. 1731, da han lærte Ewald og flere Præster at kjende, og Brødrenes Udsendelse af Missionærer til Vestindien (1732) og til Grønland (1733) omtales).

Disse Brødre og navnlig de i Aaret 1734 til Vestindien bestemte Br. bleve besøgte af de dengang i Mængde opvakte Sjæle i Kbhvn. og en Del af disse bleve »broderligt« sindede. Der fulgte imidlertid, strax derefter, Gennemrejse af mange fra Sverige fordrevne Separatister, som rev et temmelig stort Antal af de nyvakte i Kbhvn. med sig; og de to Præster Holst og Hersleb, som vare Ewalds Venner og vilde følge hans Plan, bleve samtidigt derved gjort ubrugelige. Greven af Wernigerodes Bekendtskab med det danske Hof og Besøg 1735 foranledigede, at flere fromme Geistlige bleve dragne ind i Landet og til København, hvilke tildels holdt Forsamlinger, hvortil forskellige opvakte indfandt sig. Som Følge deraf dannede sig umærke-

ligt 3 Afdelinger: 1) »Broderlig« sindede, 2) Wernigeroder og andre Pietister, og 3) Separatister; men »unter keinen« var Sammenhæng eller Samfund.

»Prof. Reuss var imidlertid kommen til Kbhvn. og fremkaldte en Vækkelse blandt nogle Studenter. Andre og flere Studenter holdt sig til den salige Ewald. Saa kom den sal. Leth fra Norge her i Embede og stod ogsaa i Velsignelse hos baade Studenter og andre; men alle disse havde directe ingen Connexion med Brødrene«.

I Tidens Løb søgte dog forsk. Geistlige, Studenter og andre til Brødrene, Gerner og Schiøtt sluttede sig til; det gik altsaa i »bestandig Velsignelse« — og flere Studenter have i Embede været »til Velsignelse«.

»I Tidens Løb døde de Præster i Kbhvn. ud, som holdt Forsamlinger og Opbyggelses-Møder, og som ikke vare Brødrene gunstige; de opvakte, dels saakaldte gamle Pietister, dels Separatister, gik op i Verden, andre af dem kom til Brødrene, og de alene existere allerede i en rum Tid med deres Indretninger.«

At Samfundet i Kbhvn. har været i Velsignelse, viser mange Breve, der endnu bruges (ved Oplæsning i Menigheden); ogsaa nogle ere endnu til Velsignelse i den ellers temmelig forfaldne Kirkes Forfatning. Spaltninger existere ej mere blandt de vakte, og bekymrede vide strax at finde Brødrene, naar de selv vil; ukendte og i det skjulte ere de ikke.« —

Det er gaaet os godt med Øvrigheden, »fordi vor Plan harmonerer med den Religion, hvori vi staa¹⁾ og med en kristen Anskuelse«. Da Brødrene have fulgt deres Plan »i Ydmyghed og i Stilhed«, har »Øvrigheden faaet dem kær, og Øvrigheden tænker meget moderatere og billigere om dem, end den nogensinde før har gjort. Om de 10 sidste Aar maa Sødskendene melde.«

¹⁾ D. e. med den i Landet herskende Kirke.